

IV BÖLMƏ AQRAR-ƏRZAQ KOMPLEKSİNİN İNKİŞAFI PROBLEMLƏRİ

UOT 338.43

İslam Hacı oğlu İBRAHİMOV
iqtidad elmləri doktoru, professor,
Əməkdar kənd təsərrüfatı işçisi
Bakı Biznes Universiteti
10.30546/4.71.2023.71

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA MÖVCUD EHTİYATLARDAN İSTİFADƏ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – ölkədə həyata keçirilən aqrar islahatlar nəticəsində kənd təsərrüfatında inkişaf meyillərini araşdırmaq, mövcud ehtiyatların miqyasını müəyyən etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – ölkədə həyata keçirilən islahatlar nəticəsində inkişafdakı meyillər və tədbirlərin ardıcılığı təhlil və müqayisə əsasında qiymətləndirilir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – tədqiqatın əsas müddəaları və hazırlanmış təkliflər aqrar sahədə, xüsusən işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpa və inkişafı üçün tədbirlər hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri – müstəqilliyin bərpasından sonra qazanılan təcrübədən istifadə etməklə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazisində kənd təsərrüfatının inkişafı üçün istifadə etmək olar.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – məqalədə kənd təsərrüfatında istehsalın keyfiyyət amilləri qiymətləndirilir, sahədə çox böyük ehtiyatların olduğu əsaslandırılır. Ölkəmizdə qazanılan təcrübəyə əsaslanaraq işğaldan azad edilmiş ərazilərdə nəzərə alınaraq həyata keçirilməsi zəruri hesab edilən tədbirlər kompleksi müəyyənəndirilir.

Açar sözlər – *istehsal texnologiyaları, məhsuldarlıq, inkişaf meyilləri, əkin strukturu, dövlət dəstəyi.*

Giriş

Məlumdur ki, ölkəmizdə 1995-ci ildən həyata keçirilən aqrar islahatlar aqrar sahədə mülkiyyət və istehsal münasibətlərinin sərbəstləşdirilməsilə iqtisadi yüksəlişin əsasını qoymuşdur. İqtisadi münasibətlərin formalaşdırılması və sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı qəbul edilən fərmanlar, sərəncamlar və digər normativ aktlar aqrar islahatların dərinləşdirilməsinə və kənd təsərrüfatının inkişafına təkan vermişdir. Nəticədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının inkişaf dinamikası davamlı xarakter almış, kənd yerlərində canlanma, kənd əhalisinin iqtisadi-sosial vəziyyətinin yaxşılaşması prosesi sürətlənmişdir.

Kənd təsərrüfatında mülkiyyətçilər sərbəst istehsal münasibətlərini formalaşdırdıqca bu sahənin inkişafı və mövcud resurslardan səmərəli istifadə təmin edilir. Sahibkarlar yeni texnologiyaların, intensiv təsərrüfatçılıq qaydalarının tətbiqinə səy göstərir, müasir standartlara cavab verən məhsullar istehsalına çalışırlar. Yerlərdə aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, sahibkarların 76%-i öz istehsal sahələrini modernləşdirmək və yüksək keyfiyyətli məhsullar əldə etmək üçün səylər göstərirlər. Yeni sortların və məhsuldar heyvan cinslərinin əldə edilməsi (respondentlərin 26%-i), aqrotexniki əməliyyatların intensivləşdirilməsi (respondentlərin 37%-i), baytarlıq xidmətinin yaxşılaşdırılması (respondentlərin 10%-i) və digər tədbirlər həyata keçirməklə sahibkarlar öz təsərrüfatçılıq fəaliyyətlərinin səmərəliliyini artırmağa çalışırlar.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Məlum olduğu kimi aqrar islahatların dərinləşdirilməsi, istehsalçıların maddi-texniki bazalarının möhkəmləndirilməsi, onlara bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinin öyrədilməsi əsas şərtlərdəndir. Bu sahədə dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər xüsusi rol oynamışdır.

Bunlar arasında “Aqrar sahədə sahibkarlığın sürətləndirilməsinə dair bəzi tədbirlər haqqında” Respublika Prezidentinin 1999-cu il 22 mart tarixli Fərmanı, Respublika Prezidentinin 1999-cu il 9 noyabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “1999-2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında aqrar islahatların dərinləşdirilməsi və kənd təsərrüfatında sahibkarlığın inkişafına kömək göstərilməsinə dair Dövlət Proqramı”, “Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin aqrar islahatı nəticəsində ləğv olunmuş və işğal altında olan rayonların təsərrüfat subyektlərinin borcları haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il 24 oktyabr tarixli Qanunu və “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Respublika Prezidentinin 2002-ci il 10 sentyabr tarixli fərmanı xüsusi rol oynamışdır. Araşdırmalar göstərir ki, bu sənədlərin qəbulundan sonra kənd təsərrüfatında sahibkarlığın inkişaf dinamikası xeyli sürətlənmişdir.

Cədvəl 1

Bitkiçilik məhsullarının istehsal göstəricilərinin dinamikası [3, s.77-94]

əkin-min ha, istehsal-min ton, məhsuldarlıq-sent.

№	Məhsulun adı	1995	2015	2020	2021
1	Taxıl: - Əkin sahəsi - İstehsal - Məhsuldarlıq	609,4 981,5 15,1	952,1 2000,3 31,5	989,1 3257,1 31,8	998,7 3363,0 32,8
2	Pambıq: - Əkin sahəsi - İstehsal - Məhsuldarlıq	210,4 274,1 13,0	18,7 35,2 18,8	100,3 336,8 33,6	100,6 287,0 28,5
3	Tütün: - Əkin sahəsi - İstehsal - Məhsuldarlıq	8,0 11,7 14,6	1,4 3,5 25,4	3,1 6,9 22,1	3,1 6,4 21,3
4	Kartof: - Əkin sahəsi - İstehsal - Məhsuldarlıq	16,0 155,5 97,0	60,9 839,8 136	56,9 1037,6 174	56,1 1062,0 184
5	Tərəvəz: - Əkin sahəsi - İstehsal - Məhsuldarlıq	26,8 424,1 157,0	77,2 1275,3 158	66,6 1738,8 188	68,3 1815,5 190
6	Bostan: - Əkin sahəsi - İstehsal - Məhsuldarlıq	5,8 41,9 73,0	27,8 484,5 174	20,0 448,1 224	20,2 459,9 228
7	Şəkər çuğunduru: - Əkin sahəsi - İstehsal - Məhsuldarlıq	5,1 28,1 54,8	4,9 184,3 380,0	4,9 233,7 512	5,1 177,3 391
8	Meyvə: - Cəmi sahə, ondan bar verən - Əkin sahəsi - İstehsal - Məhsuldarlıq	117,8 71,2 324,4 31,2	144,1 123,4 888,4 71,4	213,8 159,9 1133,1 70,3	218,7 167,7 1204,9 71,5
9	Üzüm: - Cəmi sahə, ondan bar verən - Əkin sahəsi - İstehsal - Məhsuldarlıq	97,7 33,5 308,7 32,6	16,1 13,5 157,1 86,6	16,1 14,9 208,0 99,4	16,0 15,1 209,8 98,2

Bitkiçilikdə istehsalın kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsi ehtiyatları

Təhlil göstərir ki, 2021-ci ildə 1995-ci illə müqayisədə bitkiçilikdə struktur dəyişikliyi baş vermiş, istehsal və məhsuldarlıq göstəriciləri dəfələrlə artmışdır. Belə ki, taxıl əkini sahəsi 389,3 min hektar və ya 164% artıb. Pambıq əkini sahəsi 109,8 min hektar və ya 2.1 dəfə azalıb. Müqayisə edilən dövrdə kartof 50,1 min ha və ya 3,5 dəfə, tərəvəz 41,5 min hektar və ya 2.5 dəfə, bostan bitkiləri əkini 14,4 min hektar və ya 3,5 dəfə artmışdır. 2021-ci ildə 2005-ci ilə nisbətən cəmi meyvə sahəsi 100,9 min hektar və ya 1,8 dəfə, ondan bar verən sahə 96,5 min hektar və ya 2,3 dəfə artmışdır. Üzüm sahəsi 1995-ci ildə 97,7 min hektar, 2015-ci ildə azalaraq 16 min hektar olmuşdur. Bunun bir çox obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır.

Təhlil göstərir ki, taxıl istehsalı 2015-ci ilə nisbətən 2021-ci ildə 7362,7 min ton, pambıq 251,8 min ton, tütün 2,9 min ton, kartof 222,2 min ton, tərəvəz 540,2 min ton artmışdır. Meyvə istehsalı müqayisə edilən dövrdə min ton, üzüm istehsalı isə min ton artmışdır.

Araşdırmalar göstərir ki, bu artım əsasən keyfiyyət göstəriciləri, yəni məhsuldarlıq hesabına əldə edilmişdir. Bunu aşağıdakı cədvəl məlumatlarından görmək olar:

Araşdırmalar göstərir ki, 1995-ci ildən başlayaraq 2021-ci ildə taxılın hər hektarından məhsuldarlıq 2 dəfə artmış, bu da taxıl istehsalının 3363 min tona çatdırılmasına imkan vermişdir. Pambığın, tütünün, kartofun, tərəvəzin, bostanın, şəkər çuğundurunun məhsuldarlığı artmış, bu artım 1,4-3,0 dəfə təşkil etmişdir. Meyvə və üzümün məhsuldarlığı da 2-3 dəfə artmışdır. Təhlil göstərir ki, məhsul istehsalının artımına məhsul altında olan əkin sahələrinin genişləndirilməsi və əkin strukturunun dəyişməsi də öz təsirini göstərmişdir. Bununla yanaşı, taxılçılığın inkişafı intensiv becərmə texnologiyaları və mütərəqqi suvarma texnologiyalarının tətbiqi və istifadə olunan yüksək reproduksiya toxumlarla əlaqədardır. Digər tərəfdən, sərbəst istehsal münasibətlərini formalaşdıran sahibkarların əksəriyyəti taxılçılığa üstünlük verirlər. Həm də bu məhsul istehsalına üstünlük verilməsi dövlət dəstəyi mexanizminin, xüsusən yanacaq və sürtgü materiallarına və istifadə edilən gübrələrə görə subsidiyaların verilməsi ilə əlaqədardır. Göstərilənlərlə yanaşı bitkiçilikdə hələ çoxlu istifadə edilməmiş ehtiyatların mövcud olduğu qənaətinə gəlmək olur. Bitkiçilikdə bunu ayrı-ayrı sahələr və məhsullar üzrə dinamikadan görmək olur:

Cədvəl 2

Kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı hektardan-(sent) [3, s 88, 93]

İllər	Taxıl	Pambıq	Tütün	Şəkər çuğunduru	Kartof	Tərəvəz	Bostan	Meyvə	Üzüm
2003	26,6	15,0	22,4	364	124	140	112	70	50,9
2015	31,5	18,8	25,4	380	136	158	174	71,4	86,6
2020	31,8	33,6	22,1	512	174	188	224	70,3	99,4
2021	32,8	28,5	21,3	391	184	190	228	71,5	98,2

Göründüyü kimi, taxılın məhsuldarlığı 26,6-32,8 sentner, pambıq 15,0-33,6, tütün 21,3-25,4, şəkər çuğunduru 364-512, kartof 124-184, tərəvəz 140-190, bostan 112-228, meyvə 70-71,5, üzüm 50,9-99,4 sentner arasında dəyişmişdir. Bu fərqlər ölkənin iqtisadi rayonları və ayrı-ayrı rayonlar daxilində xeyli fərqlənir. 2021-ci ildə taxılın məhsuldarlığı ölkə üzrə 32,8 sentner olmuşdur. Faktlar göstərir ki, ölkə üzrə orta səviyyədə yüksək məhsul əldə edən Mərkəzi Aran 32,8 sentner, Şəki-Zaqatala 33,8, Gəncə-Daşkəsən 34,3, Naxçıvan MR 35,1, Qazax-Tovuz 35,9, Qarabağ 37,2 və Mil-Muğan iqtisadi rayonunda hər hektardan 41,4 sentner taxıl əldə edilmişdir. Bu iqtisadi rayonlarda orta göstəricilər respublika səviyyəsindən yüksək olsa da, iqtisadi rayonların tərkibindəki bəzi rayonlarda məhsuldarlıq, hətta iqtisadi rayonun orta göstəricisindən də aşağı olmuşdur. Belə ki, Naxçıvan şəhəri 28,2, Babək rayonu 31,5, Culfa 29,0, Kəngərli 30,6, Ordubad 28,2, Şahbuz 26,2 sentner məhsul əldə etmişdir. Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonunda Naftalan şəhəri 26,3, Daşkəsən rayonu 3, Göygöl 31,0 sentner məhsul əldə etmişdir. Qarabağ iqtisadi rayonunda Füzuli rayonu, Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda Gədəbəy, Ağstafa, Qazax, Mil-Muğan iqtisadi rayonunda Beyləqan, İmişli rayonları, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunda Qəbələ, Oğuz,

Şəki rayonları iqtisadi rayonun orta göstəricisindən 4-5 sentner az məhsul əldə etmişdir.

Göstərilənlərlə yanaşı ölkə üzrə 2021-ci ildə taxılın orta məhsuldarlığı 32,8 sentner olduğu halda, Abşeron-Xızı iqtisadi rayonunda 16,9 sentner, Dağlıq Şirvanda 29,1, Quba-Xaçmazda 29,3, Lənkəran-Astarada 25,6, Şərqi Zəngəzurda 26,9, Şirvan-Salyan iqtisadi rayonunda 32,2 sentner məhsul alınmışdır. Bütün bunlar onu göstərir ki, taxıl istehsalını artırmaq üçün böyük ehtiyat mənbələri mövcuddur. Apardığımız hesablamalara görə taxılın hər hektarından məhsuldarlığın orta respublika səviyyəsinə çatdırılması əlavə olaraq 450 min ton taxıl əldə etməyə bərabər nəticə olardı. Bu işə taxıl istehsalının 3363 min tondan 3813 min tona çatdırılmasına imkan verərdi. [3, s. 561-563]

Təhlil göstərir ki, pambıq ölkə üzrə orta məhsuldarlıqdan 10 rayonda, tütün üzrə 11 rayon, şəkər çuğunduru üzrə 11 rayon, kartof üzrə 51 rayon, tərəvəz üzrə 57 rayon, meyvə üzrə 26 rayon, üzüm üzrə 33 rayon aşağı məhsul istehsal edilmişdir. Deməli, hər bir rayonda və hər bir bitkiçilik sahəsində məhsuldarlığın artırılması üçün böyük ehtiyatlar mövcuddur. Təcrübə və faktlar göstərir ki, Neftçalada, Saatlıda, Sabirabadda, Beyləqanda, Bərdədə, Ağcabədidə və digər rayonlarda hər hektardan 60-65 sentner taxıl istehsal edən sahibkarlar mövcuddur. Hər hektardan rayon və iqtisadi rayon üzrə orta göstəricidən çox məhsul əldə edən sahibkarlar Tərtər, Yevlax, Neftçala, tütün İsmayılı, Şəki, kartof Ağstafa, Qazax, Tovuz, tərəvəz üzrə yüksək məhsuldarlıq əldə edən sahibkarlar Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Masallı, Şəmkir rayonlarında mövcuddur. Belə hesab edirik ki, bitkiçilikdə məhsuldarlığı artırmaq üçün təbii amillər və təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin mövcudluğu şəraitində imkanlardan səmərəli istifadə edilməlidir. Bu məqsədlə bitkiçiliyə investisiya artırılmalı, ixracönlü məhsulların artırılması stimullaşdırılmalı, yeni texnologiyaların tətbiqinə şərait yaradılmalıdır. Kənd təsərrüfatı üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması tələbata uyğunlaşdırılmalı, regionlarda aqroparklar və aqrar sənaye klasterlərinin interasiyası inkişaf etdirilməli, kreditləşmə və texniki təminat yaxşılaşdırılmalıdır.

Heyvandarlıqda ehtiyat mənbələri

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının mühüm sahələrindən biri heyvandarlıqdır. Kənd təsərrüfatında ümumi məhsul (faktiki qiymətlərlə) 2021-ci ildə 9,1 milyard manat olmuşdur ki, bunun 4,5 milyard manatı-49,2 faizi bitkiçilik, 4,6 milyard manatı-50,8 faizi heyvandarlıqdan əldə edilmişdir. Heyvandarlıqda ümumi məhsulun strukturuna nəzər salsaq aydın olar ki, 50,8 faizlik ümumi məhsulun 30,8 faizi ət, 15,2 faizi süd, 3,4 faizi yumurta istehsalı hesabına olmuşdur. Təhlil göstərir ki, görülmüş sistemli və məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində heyvandarlıqla inkişaf meyli uzun müddətdir ki, (1995-ci ildən indiyə kimi) davam edir. Bunu aşağıdakı cədvəl məlumatlarından görmək olar.

Cədvəl 3

Heyvandarlıqda əsas göstəricilərin dinamikası (1 yanvar tarixinə) [3, s. 95-106]

Heyvan növü (min baş)	1995	2015	2020	2022
Mal-qara (cəmi)	1682	2708	2650	2648
O cümlədən:				
İnək və camışlar	773	1302	1278	1288
Qoyun və keçilər	4644	8677	8089	7899
Donuzlar	30	5	6	6
Quşlar	13300	27559	30175	29624
Məhsullar:				
Arı ailələri (vahid)		251	596	625,3
Ət (kəsilmiş çəkiddə)	146	298	346	357
Süd (fiziki çəkiddə)	827	1924	2192	2223
Yun (fiziki çəkiddə)	9	17	16	16
Yumurta (mln ədəd)	456	1552	1906	1838
Məhsuldarlıq (kq)				
Süd	1073	1455	1687	1709
Yun	2,2	2,1	2,1	2,1
Yumurta, ədəd/baş	74	192	219	195

Cədvəl məlumatlarından görünür ki, 1995-ci ildə aqrar islahatların həyata keçirilməsinə başlanan dövrdə heyvanların sayı azalmışdı və ona görə də 2015-ci illə 2022-ci ili müqayisə edək. Göründüyü kimi, 2015-ci ilə nisbətən 2022-ci ildə heyvanların sayı azalsa da (quşlar və arı ailələri istisna olmaqla) 2020-ci ilə nisbətən xeyli artım müşahidə edilir. Ölkədə 2,6 milyon baş qaramal (inək və camışların naxırda xüsusi çəkisi 49 faiz), qoyun və keçilər 7,9 milyon baş, quşlar 29,6 milyon baş, arı ailələri 625 min olmuşdur. 2015-ci ilə nisbətən 2022-ci ildə ət istehsalı (kəsilmiş çəkiddə) 59 min ton və ya 20 faiz, süd istehsalı 299 min ton və ya 16 faiz, yumurta 286 min ədəd və ya 20 faiz artmışdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, heyvandarlıq məhsulları 1996-cı ildən başlayaraq ardıcıl artmışdır. Aqrar islahatların həyata keçirilməsi heyvandarlıqda istehsalın artmasına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Məhsuldarlıq 1995-ci ilə nisbətən 1,5-2,0 dəfə artsa da, bu, əhalinin ərzaq tələbatının ödənilməsinə yaxşılaşdırmaq baxımından kifayət deyildir.

Araşdırmalar göstərir ki, heyvandarlıqda cins tərkibinin yaxşılaşdırılmasına, məhsuldar heyvan cinslərinin sahibkarlara lizinqlə verilməsinin artırılmasına baxmayaraq ayrı-ayrı iqtisadi rayonlarda sahənin innovativ texnologiyalarla inkişafına ciddi diqqət yetirilmir. Təhlil göstərir ki, mal-qaranın sayı bütün iqtisadi rayonlarda (Naxçıvan MR istisna olmaqla) azalmış, hətta elə rayonlar olmuşdur ki, orada azalma 2022-ci ildə 2016-cı ilə nisbətən Naxçıvan MR, Bərdə, Tərtər, Kəlbəcər, Laçında 5-10 min baş artsa da, İsmayilli, Şamaxı, Daşkəsən, Ağcabədi, Gədəbəy, Şəmkir, Quba, Cəlilabad, Yevlax, Oğuz, Şəki, Hacıqabul və digər rayonlarda 3-8 min baş azalma olmuşdur. Qeyd edək ki, göstərilən rayonlarda (Quba, Yevlax istisna olmaqla) inək və camışların sayı da xeyli azalmışdır. Qoyun və keçilərin sayında 13 iqtisadi rayondan 10-unda azalma müşahidə edilir. [3, s.717-743]

Kənd təsərrüfatında sahibkarlığın indiki şəraitində bitkiçilik və heyvandarlıqda mövcud ehtiyatlardan istifadənin səmərəliliyini artırmaq üçün indiyədək qəbul edilmiş regionların dörd Dövlət Proqramlarının əsas siyasət prioritetləri bu istiqamətlərə yönəldilmişdir. Bununla əlaqədar hesab edirik ki, işğaldan azad edilmiş ərazilər də nəzərə alınmaqla bir çox tədbirlərin həyata keçirilməsi aktual olaraq qalır [6, s. 35-52; 61-99]

Nəticə

Araşdırmalardan belə qənaətə gəlinir ki, ölkədə həyata keçirilən strateji inkişaf proqramlarına uyğun olaraq aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur:

- işğaldan azad edilmiş ərazilərdə torpaqların minalardan təmizlənməsinin həyata keçirilməsi;
- sahələrdə toxumçuluq və seleksiya işlərinin müasir tələblərə uyğun bərpa olunması;
- növbəli əkin sisteminin tətbiqinin həyata keçirilməsi;
- sahələrin müvafiq texnika və avadanlıqlarla təmin edilməsi və onların modernləşdirilməsi;
- yeni texnologiya və qabaqcıl təcrübənin tətbiqinin genişləndirilməsi;
- kimyalaşdırma, bitki mühafizəsi və baytarlıq nəzarəti xidmətinin modernləşdirilməsi;
- heyvanların cins tərkibinin sistemli və ardıcıl yaxşılaşdırılması;
- heyvandarlığın keyfiyyəti və təminatlı yem ehtiyatlarının yaradılması;
- bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının saxlanması, daşınması və emalının təşkilinin yeni mexanizmlərlə idarə olunması;
- bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının idxalı və ixracının optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsi, iqtisadi vasitələrlə tənzimlənməsi;
- su ehtiyatlarından səmərəli istifadə üçün idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və mütərəqqi suvarma texnologiyalarının tətbiqinin genişləndirilməsi;
- mövcud su ehtiyatlarını nəzərə alaraq mümkün olan yerlərdə balıqçılığın inkişaf etdirilməsi;
- bitkiçilik və heyvandarlıq üçün zəruri nəqliyyat vasitələri ilə təminatın yaxşılaşdırılması;
- bitkiçilik və heyvandarlığa yeni texnologiyalar əsasında xidmətlər göstərilməsinin genişləndirilməsi;
- kənd təsərrüfatında sahələrin davamlı inkişafını təmin etmək üçün kreditləşdirmə, subsidiyalaşdırma, investisiya, sığorta, vergi, qiymət siyasəti və digər iqtisadi mexanizmlərin təkmil və

çevikliyinin təmin edilməsi, beynəlxalq, mütərəqqi təcrübədən istifadə edilməsi;

- sahibkarların maarifləndirilməsi, informasiya-məlumat bazasının yaradılması;
- müasir infrastrukturulara malik biznes inkubatorları, aqrosənaye və aqroparkların yaradılması;
- kənd ərazilərinin inkişafı, tələbata uyğun sosial infrastrukturuların yaradılması və regional siyasətin həyata keçirilməsi;
- sahələr üzrə elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasının genişləndirilməsi və tədqiqatların maliyyə təminatının yaxşılaşdırılması;
- kəndlərdə, müəssisə və təşkilatlarda ətraf mühitin qorunması və ərazilərin mühafizəsinin təmin edilməsi;
- sahələrarası və sahədaxili əlaqələrin yaradılması, inteqrasiyası və kooperasiyasının dəstəklənməsi və s.

Hesab edirik ki, göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsi respublikamızda rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılmasına, yeyinti və yüngül sənayenin inkişafına, ölkə əhalisinin ərzaq təminatının yaxşılaşdırılmasına imkan yarada bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 06.12.2016, 112 s.
2. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. Bakı, 29.01.2019.
3. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Statistik məcmuə. Bakı, 2022, 771 s.
4. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. 02.02.2021.
5. İbrahimov İ.H. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı (monoqrafiya). Bakı, 2016, 655 s.
6. İbrahimov İ.H. Regionların və işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişaf istiqamətləri (monoqrafiya). Bakı, 2022, 240 s.
7. İlham Əliyev və müasir aqrar siyasət. Bakı, 2013, 936 s.
8. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin və fərdi sahibkar təsərrüfatlarının əsas iqtisadi göstəriciləri. Statistik məcmuə. Bakı, 2021, 302 s.
9. Quliyev E.A. “Aqrar iqtisadiyyat”. Dərslik, Bakı, 2015, 320 s.
10. Qafarov N.C. Aqrar sahədə kiçik və orta biznesin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri. Monoqrafiya. Bakı, 2007, 112 s.

*Ислам Гаджи оглы Ибрагимов
доктор экономических наук, профессор,
заслуженный работник сельского хозяйства
Бакинский Университет Бизнеса*

Направления использования имеющихся ресурсов в сельском хозяйстве

Резюме

Цель исследования – изучить тенденции развития сельского хозяйства в результате проводимых в стране аграрных реформ, определить объем имеющихся ресурсов.

Методология исследования – в результате реализуемых в стране реформ на основе анализа и сравнения оцениваются тенденции развития и последовательность мер.

Прикладное значение исследования – основные положения и подготовленные предложения исследования могут быть использованы в аграрном секторе, в особенности при подготовке мероприятий по восстановлению и развитию территорий, освобожденных от оккупации.

Результаты исследования – опыт, полученный после восстановления независимости, может быть использован для развития сельского хозяйства на территории Карабаха и Восточного Зангезура.

Оригинальность и научная новизна исследования – в статье оценены качественные показатели производства в сельском хозяйстве, обосновано наличие огромных ресурсов в этой области. На основе опыта, накопленного в нашей стране, определен комплекс мер, которые считаются необходимыми для реализации с учетом территорий, освобожденных от оккупации.

Ключевые слова - технологии производства, урожайность, тенденции развития, структура посева, государственная поддержка.

*Islam Haji oglu Ibrahimov
Doctor of Economics, Professor,
Honored agricultural worker
Baku Business University*

Directions for the use of existing reserves in agriculture

Summary

The purpose of the research is to investigate the development trends in agriculture as a result of agrarian reforms implemented in the country and determine the scale of existing reserves.

The methodology of the research evaluates the continuity and effectiveness of development trends and measures in agriculture based on analysis and comparison.

The practical importance of the research lies in the fact that the main points and proposed measures can be used in the preparation of actions for the restoration and development of liberated territories, especially in the agricultural field.

The results of the research can be used to develop agriculture in the territories of Karabakh and Eastern Zangazur, using the experience gained after gaining independence.

The originality and scientific novelty of the research lies in the evaluation of the quality factors of production in agriculture and the justification of the existence of significant reserves in the field. Based on the experience gained in our country, a complex of necessary measures is determined, taking into account the territories liberated from occupation.

Key words - production technologies, productivity, development trends, crop structure, government support.